

Paul Hoffmann

Római peresztrojka

A pápai abszolutizmus és a keresztények szabadsága

Magam előtt látom a római Szent Péter-bazilika ismert képét. A templom belső terének középpontjában, arany betűkkel olvasható a felirat: „Tu es Petrus...” [„Te Péter vagy...”] – s fölötté emelkedik Michelangelo lenyűgöző kupolája. Az összes keresztény egyházak képviselői összegyűltek, nők és férfiak a világ minden tájáról. Bíborosok, prelátusok, kúriai tisztségviselők kíséretében bevonul a pápa. Föllép „Péter székére”. Rövid imádság után az egybegyűltekhez fordul, és ünnepélyes nyilatkozatot tesz: az evangélium tanúságára hivatkozva bejelenti lemondását arról az abszolútsági igényről, amelyet a „Szentszék” az egyház történelme során – inkább kárára, mint hasznára a keresztény vallásnak – kiharcolt magának. Aztán elhagyja a trónust. Lemegy a lépcsőkön, odamegy a templomhajóban összegyűltekhez, és közöttük foglal helyet. Behoznak egy ikont, amely a tövissel koronázott Jézust ábrázolja. Az ikont elhelyezik a trónuson. Kissé elveszetteként áll ott, a pápai dóm hatalmas kupolája alatt, a Bernini-oltár magasba törő oszlopainak árnyékában. Rendeltetése szerint örök időkre itt áll majd annak jeléül, hogy az egyház nem ismer más urat, csak a Megfeszítettet, és hogy Ő az egyház egyedüli feje.

I.

A fenti történet kontraszt-történet. Ha így történe, akkor a pápa paradox módon minden korábnál közelebb kerülne az általa és elődei által oly gyakran támasztott igényhez, hogy ő Krisztus „helyettese” a földön – azé a názáreti Jézusé, aki minden hatalomról lemondva mindenki szolgája lett, és ezzel egyszer s mindenkorra tisztázta, hogy egyházában ember nem uralkodhat emberen.

A római katolikus valóság másképp fest: A központ tekintélyi beavatkozásai a helyi egyházak és egész régiók életébe reményteljes helyi kezdeményezéseket semmisítenek meg. A központ reakciós erőket és csoportokat favorizál, például a püspöki kinevezésekkor, hogy így juttassa érvényre saját hatalmi igényét, gyakran a he-

lyi egyház határozottan kinyilvánított akarata ellenére. Egyes teológusok megrendszabályozása, valamint a be-ségység általános légköre korlátozza a véleménynyilvánítás szabadságát a teológia tudományában és az egyházi nyilvánosságban. Az egyének lelkiismereti szabadságát aláássák, például a szexuális erkölcs területén. Az egyház közéleti befolyása csökken, egyre többen lépnek ki az egyházból, „Isten népének”, de a papságnak is egyre nagyobb része vonja ki magát a hierarchia által kiadott rendszabályok alól. De éppen ez a háttér teszi végzetesen kézenfekvővé a pápai politikát: a félelem reakciója ez.

Amit mindegyikünk megfigyelhet a maga környezetében, az itt nagy-egyházi méretekből jelenik meg. Ahelyett, hogy kihívásként fognák fel a válságokat, az emberek letűnt tekintélyek oltalmában keresnek „gyermeki” védettséget. A félelem legyőzi a szabadság csekély esélyét, amelyet a történelmi változások juttatnak nekünk, és mindenütt lelki és más „vezetők” állnak készenlétben, hogy totalitárius beavatkozásra használják ki a pillanat kegyét. Hatásosan példázta ezt a fundamentalista csoportosulások növekvő elfogadottsága, és ez csak keresztény változata egy össztársadalmi tendenciának. Közben kölcsönösen megerősíti egymást az elszigetelődés és elmagányosodás tapasztalata a modern társadalomban, illetve a hagyományos keresztény ön-értelmezésnek a felvilágosodás által kiváltott elbizonytalanodása. Máig sem sikerült általánosan elfogadtatni az egyházközségekben olyan hitfelfogást, amelyet össze lehetne egyeztetni egy átlagosan művelt „közép-európai” értelmi szintjével és szabadságtudatával. Változatlanul a felvilágosodás előtti abszolutizmus határozza meg az egyházi légkört. Szólítsák bár az Újszövetség még mindig felolvasott szövegeiben – elvont teológiai módon – Isten szabad lányainak és fiainak az egyház tagjait, azok ténylegesen csak a klerikális hatalomgyakorlás tárgyainak élnek meg magukat a hivatalos egyházban. Ez az ellentmondásos helyzet csak azt az alterna-

tívát teszi lehetővé, hogy az ember totalisan aláveti magát, vállalva jellemének tekintélyi eltorzulását, vagy emigrál. Hacsak nem dönt az ellenállás mellett.

A helyzetet az teszi oly végzetessé, hogy a római egyházi vezetés nyilvánvalóan mindent az első lapra, vagyis az alávetésre tesz fel, holott már az utolsó száz év történelméből is meg lehetne tanulni: 1870-ben, az I. Vatikáni Zsinaton a pápák évszázados hatalmi politikájának ideológiai lezárása következett be azért, hogy dogmává emelték a római püspök tévedhetetlenségi és legfőbb vezetői igényét. A „diktatórikus bürokrácia” ezzel összekapcsolt megeremtése, valamint a század demokratikus vívmányainak és tudományos felismeréseinek eretnekké nyilvánítása (az ún. antimodernizmus révén) legjobb esetben is csak az egyház hatalmi struktúrájának látszólagos megerősödését hozta magával – ami viszont az egyház vidékének szellemi elsvatagosodását és a katolicizmus gettó-sodását eredményezte.

A jelenlegi egyházi vezetés a maga programjával olyan látványos ellentmondásban áll a názáreti Jézus örökségével, hogy saját maga provokálja ki hatalmi igénye jogosságának megkérdőjelezését. A római egyházi rendszer igazolásaként „Jézus alapító akarata” hivatkoznak, s így akarják alátámasztani az „isteni jogot” és azal együtt az egyház hierarchikus alkotmányának és a pápai abszolútsági igénynek az „időtlen” érvényességét, csak hogy „Jézus alapító akarata” már az egyházi köztudatban is mindinkább aláássa ezeket az igényeket. A közvélemény-kutatások azt mutatják, hogy a jelenlegi egyházban sokan nem élnek meg jelenlévőnek Jézus Istent, azt az Istent, aki „tudja, mire van szükségük” (Mt 6,8). A jelszó így hangzik: „Jézus igen – egyház nem!”

II.

Ilyennek akarta Jézus az egyházat? Aki ismeri az újszövetségi kutatás eredményeit, tudja, hogy az abszolutista római alkotmány igazolásához

sem a történeti Jézusra, sem az Újszövetség tanúságára nem lehet hivatkozni. Ez az egyház saját nyugati fejlődésének terméke. A keleti egyházak sosem ismerték el a pápa egyetemes igényét, azt Nyugaton is vitatták, és mindenekelőtt a reformáció egyházai vetették el. Már ez is fölismereti velünk, hogy a római egyház struktúrája történelmi feltételekhez kötődik.

Ez a történelmi feltételeesség azonban már az egyház keletkezésére is érvényes. Jézus Isten országának beköszöntését hirdette. „Külön gyülekezet” létrehozása – amint azt „az Igazság tanítója” szándékolta Kúrnában – vagy egy Izraeltől különböző „egyház” megalapítása kívül esett a látókörén. Küldetése egész Izraelhez szólt: a „tizenkét tanítvány köre” ezt fejezi ki jelképesen. A zsinagógától való tudatos elválás miatt következik be végül annak a világméretű, minden népet átfogó egyháznak a megalkotása, amely minden keresztény egyház forrása.

Az ezzel megkezdődött fejlődés minden más, csak nem egységes. Az újszövetségi iratok dokumentálják, hogy a római világbirodalomban létrejött gyülekezetek önértelmezése és szervezeti formája mennyire sokféle volt. Egészen a 2. századig mindenekelőtt vándorló apostolok és próféták hordozzák a missziós mozgalmat, mégpedig személyes elhivatásuk erejében. Köztük teljes egyenjogúsággal működtek nők is: a Római levél üdvözleti listája (16. f.) kifejezetten az apostolok köréhez számítja Andro-

nikoszt és feleségét, Júniát (7. v.), Priskát és férjét, Akvilát pedig Pál apostol munkatársaiként mutatja be (3. v.). A helyi egyházak rendszerint testvéri módon szerveződtek. Pál, a missziós mozgalom egyik döntő hordozója bemutatja nekünk, hogy saját hagyományterületén mi jellemezte a gyülekezetek önértelmezését. Az ókori társadalmat meghatározó etnikai és szociális ellentétek (zsidók és pogányok, szabadok és rabszolgák, férfiak és nők között), és az ezekhez kapcsolódó gyalázkodások legyőzöttnek számítanak. „Ti mind egyek vagytok Krisztusban” (Gal 3,28): a keresztény egyházak minden elnyomástól mentes, szolidáris közösséget alkotnak.

Természetesen kellett, hogy legyenek, és voltak is ezekben a csoportokban olyanok, akik a szervezésért feleltek. Ezek a „szolgák” a gyülekezet bázisából léptek elő, egyesek elköteleződése folytán. Férfiak és nők egyaránt, akik tehetségük és lehetőségeik szerint végrehajtották azokat a feladatokat, amelyek elvileg mindenkit illettek. Így szerzünk tudomást „István házának” különleges erő kifejtéséről Korinthusban (1Kor 16,15-16) vagy Fébé üzletasszonyéról mint a közösség vezetőjéről Kenkreában (Róm 16,1): Pál igénybe vette a segítségüket, és nyomatékosan küzdött a szolgálatok elismertetéséért és megbecsüléséért. „Különleges hivatali státusz” azonban nem illette meg a tisztségviselőket, szolgálatuk egyenrangúan állt mások által végzett szolgálatok mellett: amazok másfajta ké-

pességeket bontakoztattak ki a közösség életében. Korinthusban Pálnak vitába kellett szállnia néhány közösségi taggal, akik különleges valláslelki adottságaik alapján elitnek tartották magukat, és a gyülekezet többi tagját leminősítették. Itt merül fel először az egyház történelmében a „szkizma”, a gyülekezet kettéhasadásának veszélye, az, hogy „kétszállyos rendszer” jön létre az egyházon belül. Pál e veszélyt látva fogalmazza meg gyülekezeti koncepcióját (1Kor 12 és hasonlóan Róm 12), amelynek értelmében a közösség minden tagját „a Lélek által megajándékozottnak” kell tekinteni. Minden szolgálat egyenértékű, és mindegyik megérdemli, hogy a többiek elfogadják. A „testnek” az ókorban ismerős képével próbálja tisztázni, hogy a pluralitásnak és a szolidaritásnak kell meghatároznia a közösségi együttműködést. Ebben a koncepcióba sorolja be „a kormányzás művészetének” adományát is, amely az „előljárók” és „felügyelők” („episzkoposzok”) feladatát alkotja.

Minden történeti alapot nélkülöz az elterjedt elképzelés, hogy az apostolok „utódaikként” iktatták be ezeket a szervezőket. Az Efezusi levél szerint, amely az 1. század második felében már visszatekint az egyház alapításának idejére, az egyház mint egész az apostolok és próféták alapjára épül (2,19-22). Ha a szerző különleges szerepet tulajdonít azoknak a szolgálatoknak, amelyek meghatározók voltak a gyülekezetek fennmaradása szempontjából, akkor ebben már

a gyülekezeti struktúrák fokozatos megszilárdulása jelentkezik. Az ő szemében az evangélisták (vándorprédikátorok), a pásztorok (gyülekezetvezetők) és a tanítók töltik be ezeket a szerepeket, de még ők is belül maradnak a gyülekezet mindenkit magában foglaló testén, amelynek feje egyedül Krisztus (Ef 4,4-16). Az 1. század vége felé – a zsinagógai gyakorlathoz kapcsolódva – kezdenek általánosan érvényre jutni kollektív vezetői testületek (presbiterek/vének tanácsai), és adnak intézményes keretet a szabad gyülekezeti életnek. Ez a szervezeti forma számos

változatban, egészen a 2. század közepéig érvényesül majd.

Az az eszme, hogy a gyülekezetet egy mindenben illetékes „püspök” vezesse, Kr. u. 100 körül, az ún. lelkipásztori [„pasztorális”] levelekben vetődik föl először. Ezekben az ismeretlen szerző Pál nevében fiktív utasításokat ad Pál egykori munkatársainak, Timóteusnak és Titusznak a gyülekezet vezetésére nézve. Itt egy aggódó egyházi vezető elképzeléseiről van szó: így szeretné kézben tartani a tanítással kapcsolatos viták miatt keletkezett válsághelyzetet. „Álma az egyházzól” már itt rémálommá válik: a stabilitás ára a közösség gyámság alá helyezése, a nők rossz hírbe hozása, a párbeszéd megtagadása, az ige hirdetés visszanyesése az áthagyományozott tanítás pusztá ismétlésévé. Kétségtelen, hogy ezek az elképzelések még nem a kor általános valóságát tükrözik, de már fölismerhetők bennük bizonyos motívumok, amelyek majd e „monarchikus” szervezeti forma fokozatos érvényesüléséhez vezetnek az Újszövetség keletkezése utáni korban.

III.

Mindent egybevetve ez a tényállás azt tükrözi, hogy az eredetileg karizmatikus-profetikus Jézus-mozgalom fokozatosan egyházi intézménnyé alakul át. Ez – ahogyan mindenekelőtt Max Weber vázolta fel – szükségképeni folyamat. A karizmatikus kezdeményezéseket – amelyekben Weber „a történelem sajátosan ’teremtői’, forradalmi hatalmát” látja – csak „rendkívüli korok és személyek szabad kegyelmi adományaként” lehet felfogni: ezeknek szükségük van az intézményesülésre, ha tartósan fenn akarnak maradni. Az egyháztörténelem azonban azt is mutatja, hogy az intézményi formák elvileg változóknak, tényleges alakjukat tekintve a történelmi helyzettől és a társadalmi-kulturális adottságoktól függenek. Az Újszövetség peremén, a lelkipásztori levelekben a „monarchikus” gyülekezeti struktúrák irányába kirajzolódó változállítás tehát aligha vezet a keresztény egyház egyedül lehetséges alakja felé. Ez különösen is vonatkozik a „pápai egyházra”, amelyben az említett monarchikus hivatalfelfogást – megsokszorozva annak hatalmi igé-

nyét – kitágítják az egyetemes egyházra, és amely ily módon még a lelkipásztori levelek egyházeszméjén is messze túltesz. Az újszövetségi gyülekezeti modellek többsége azt dokumentálja, hogy a demokratikus-kollegiális alkotmányformák kialakítása jobban megfelelt volna az őskeresztény önértelmezésnek, és teológiailag is illőbb lett volna.

Azt, ami létrejött, nem teszi jogosulttá pusztán az, hogy érvényre jutott. Az egyházi struktúrák történelmi feltételeességének belátása arra kényszerít minket, hogy minden már létrejött, illetve újonnan keletkező formát azon mérjünk le, hogy a maga korában ténylegesen Jézus örökségét – teológiailag szólva „alapítói akaratát” – szolgálja-e. Ez azonban csak azt jelentheti: Lehetővé teszi-e az emberek számára, hogy e keretek között a keresztény ember méltóságának és szabadságának megfelelően éljenek? Vajon létezik-e majd egyszer egy olyan pápa, aki megkockáztatja a bevezető történetben leírt lépést?

Ezt az írás eredetileg 1991 karácsonyán jelent meg (az itteninél bővebb változatban); a szerző az Újszövetség professzora Bambergben.

Forrás: Imprimatur, 2011/2

Felhívás engedetlenségre

Osztrák plébánosok kezdeményezése

Dobszó hallatszik Ausztria katolikus egyházában: a 2005-ben alapított *Pfarrer-Initiative* [Plébánosok kezdeményezése] engedetlenségre felszólító felhívást adott ki. A mozgalomhoz 350 plébános tartozik, s ezzel azok nagyobb részének hangját képviseli, akik lelkipásztori munkát végeznek Ausztria plébániáin. E plébánosok rendkívül elégedetlenek a Vatikánnal, és többé nem kívánnak nyugton maradni.

A felhívásban a következők állnak:

„Az egyház régóta szükséges reformjának megtagadása Róma részéről, illetve a püspökök tétlensége nemcsak megengedi nekünk, hanem kényszerít is minket arra, hogy kövessük lelkiismeretünket, és önállóan tevékenykedjünk. Mi, papok a jövőben iránymutatón akarunk cselekedni:

1) A jövőben minden szentmisén könyörgést fogunk végezni az egyház reformjéért. Komolyan vesszük a Biblia szavát: Kérjétek, és kapni fogtok! Isten előtt szólásszabadság van.

2) Nem fogjuk eleve megtagadni az eucharisziát a jó szándékú hívóktól. Ez különösen is vonatkozik az újrászerveződött elváltakra, más keresztény egyházak tagjaira, és esetenként az egyházból kilépett személyekre is.

3) Lehetőség szerint el fogjuk kerülni, hogy vásár- és ünnepnapokon többször misézzünk, vagy átutazóban lé-

vő, illetve idegen papokat alkalmazzunk. Jobb egy önálló alakított igeliturgia, mint a liturgikus vendégláték.

4) A jövőben az áldoztatással összekapcsolt igeliturgiát „pap nélküli eucharisztia-ünneplésnek” fogjuk tekinteni, és így is fogjuk nevezni.

5) A jövőben semmibe vesszük a megfelelően kiképzett laikusok és hitoktatók prédikálásának tilalmát. Éppen a nehéz időkben van szükség Isten Igéjének hirdetésére.

6) Kiállunk majd azért, hogy minden plébániának saját előljárója legyen: férfi vagy nő, házas vagy nőtlen/hajadon, főállású vagy mellékállású – nem a plébániák összevonásával, hanem új papképzéssel kialakításával.

7) Ezért minden lehetőséget ki fogunk használni arra, hogy nyilvánosan szót emeljünk nők és házas emberek pappá szentelése mellett. Szívesen látott lelkipásztori kollégáinkat és kollégákat látunk bennünk.”

Ahogy várható volt, *Egon Kapellari*, az Osztrák Püspöki Konferencia elnökhelyettese szembeszállt a plébánosok felhívásával: szerinte „nincs szükségállapot”, „az osztrák egyház külön útja” nem lehetséges, mivel lerombolná „az egyház egységét”.

Thomas Seiterich

Forrás: Publik-Forum, 2011/13